

Кравцов Віталій Олександрович

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент,

доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та психології

Центральноукраїнський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка, Україна

ФУНКЦІЇ МЕТОДОЛОГІЇ У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу сутності, змістовних характеристик та функцій методології. Акцентовано увагу на дослідженні ролі і місця методологічних знань різних рівнів та функцій методології у процесі професійного становлення соціального працівника. Методологічні знання розглядаються як змістовна характеристика методологічної культури соціального працівника.*

***Ключові слова:** методологія, методологічні знання, соціальний працівник, методологічна культура.*

Сучасні перетворення в українському суспільстві зумовили зміни у змісті, методології, теорії і практики соціальної роботи, що обумовило зростання вимог до якості професійної підготовки соціального працівника, її спрямованості, інтенсивності та ефективності. Фахівець у галузі соціальної роботи має володіти розвинутим професійним світоглядом, методологією та методикою організації практичної діяльності, уміннями й навичками самостійної роботи й професійного самовдосконалення, здатністю урахувати реальні умови соціального середовища, в якому здійснюється професійна діяльність.

Необхідно враховувати, що одними з найбільш важливих вимог до професійної підготовки майбутнього соціального працівника є формування у нього професійного мислення, здатності до аналізу наукової літератури, організації науково-дослідної діяльності, рефлексії процесу та результату власної професійної діяльності. У цьому контексті необхідним є ґрунтовне оволодіння соціальним працівником широким спектром методологічного знання.

Результати вивчення наукових джерел дають підстави констатувати, що проблемі професійного становлення соціальних працівників приділяли увагу як вітчизняні (В.Андрущенко, В.Бех, М.Лукашевич, А.Капська, О.Карпенко), так і закордонні дослідники (М. Доел, І.Липський, А. Пінкус, Ш.Рамон, Р.Сарри та інші). Сутність та функції методології досліджуються в роботах: філософів (В.Дмитрієнко, Г.Петрової, М.Розова, Г.Щедровицького, Е.Юдіна); педагогів (В.Гершунського, С.Гончаренка, В.Загвязінського, В.Краєвського, В.Полонського, В.Сластеніна та інших). Основна увага ними приділяється вивченню методології конкретних наукових досліджень, загальній схемі науково-педагогічних досліджень, методиці застосування загальнонаукових підходів: структурного, діяльнісного, системного, культурологічного та інших.

Тому мета цієї статті – визначити сутнісні характеристики та узагальнити функції методології у професійному становленні соціального працівника.

Слід відзначити, що в “Українському педагогічному словнику” методологія розглядається як: 1) сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в якійсь науці. 2) Вчення про методи пізнання та перетворення дійсності [7, С.207].

Термін “методологія” грецького походження і означає “вчення про метод” або “теорія методу”. Ми враховуємо думку О.Новікова, що методологія взагалі довгий час розглядалася дослівно лише як вчення про методи діяльності (метод і «логос» - вчення). Як наслідок, традиційно склалося уявлення, що методологія практично цілком відноситься до науки, до наукової діяльності. Відповідно, до останнього часу термін «методологія» ототожнювався з методологією науки загалом або методологією будь-якої конкретної науки – педагогіки, математики, хімії тощо. Учений вважає що наукова діяльність є лише одним з специфічних видів людської діяльності, разом з мистецтвом, релігією і філософією. Всі інші види професійної діяльності людини відносяться до практичної діяльності, на яку також повинно поширюватися поняття методології, в тому числі поняття методології практичної педагогічної діяльності [5, С.12-13].

Отже, методологія практичної діяльності відрізняється від методології пізнання цілою низкою взаємозв'язаних властивостей, а саме:

- своєю метою, яка визначається як творення ефективної моделі практичної діяльності на відміну від мети пізнання – істини;

- принципово іншим підходом до розгляду ролі суб'єкта, адже на відміну від прагнення позбутися його впливу, що є характерним для гносеологічного підходу, тут суб'єктивні особливості посідають значне, якщо не визначальне місце;

- тим, що вплив суб'єкта на об'єкт з необхідністю доповнюється врахуванням соціальної природи останнього у вигляді об'єктивованих форм культури чи у разі, якщо об'єктом змін виступають інші особи – їхньої внутрішньої, суб'єктивно зумовленої детермінації поведінки;

- взаємодією багатьох учасників трансформаційного процесу, яка перетворює їх на співсуб'єктів, а взаємодію на інтеракцію, що вимагає узгодження їх часткових функцій і підсилює роль управління;

- експліцитністю суб'єктивного чинника. Тобто рефлексивність практичної діяльності свідчить про важливість таких функцій суб'єкта як мотиваційна, ціннісна, інтеграційна, легітимаційна та деякі інші;

- зведення множини інформації та знань до цілісного розуміння, з акцентуванням уваги на сенсотворчому значенні людської екзистенції;

- необхідністю врахування свободи як важливого детермінуючого чинника та багатьох інших.

Узагальнюючи результати наукових досліджень відомих методологів С.Гончаренка, В.Загвязінського, В.Краєвського, О.Новікова, В.Штанько, Е.Юдіна та ін., можна дійти висновку, що у сучасній науці методологія розуміється у вузькому і широкому значеннях. У широкому значенні методологія – це сукупність найбільш загальних, перш за все світоглядних, принципів в їх застосуванні до розв'язання складних теоретичних і практичних задач, світоглядна позиція дослідника. Разом з тим, це і вчення про методи пізнання, що обґрунтовує початкові принципи і способи їх

конкретного застосування в пізнавальній і практичній діяльності. Методологія у вузькому значенні – це вчення про методи наукового дослідження.

У структурі методологічного знання Е. Юдін виокремлює чотири рівні: філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий і технологічний.

Зміст першого, філософського рівня методології складають загальні принципи пізнання і категоріальний апарат науки вцілому. Методологічні функції виконує вся система філософського знання.

Другий рівень – загальнонаукова методологія – утворюють теоретичні концепції, які використовуються всіма або до більшості наукових дисциплін.

Третій рівень – конкретно-наукова методологія, тобто сукупність методів, принципів дослідження і процедур, які використовуються тією або іншою спеціальною науковою дисципліною. Методологія конкретної науки включає як проблеми, специфічні для наукового пізнання в даній галузі, так і питання, що висувуються на вищих рівнях методології, такі, наприклад, як проблеми системного підходу або моделювання в педагогічних дослідженнях.

Четвертий рівень – технологічна методологія – визначають методика і техніка дослідження, тобто набір процедур, що забезпечують отримання достовірного емпіричного матеріалу і його первинну обробку, після якої він може включатися в масив наукового знання.

Всі рівні методології педагогіки утворюють складну систему, між ними існує певна супідрядність. При цьому філософський рівень виступає як змістовна основа будь-якого методологічного знання, визначає світоглядні підходи до процесу пізнання і перетворення дійсності [8, С.67].

На думку О.Новікова, два перших рівні методології (філософська та загальнонаукова) відведені для філософів. Але філософи самі конкретних наукових досліджень не здійснюють (за винятком власне філософських досліджень). Вони аналізують лише найбільш загальні результати, одержані в різних галузях наукового знання в минулих дослідженнях. Їхні праці, по-цьому, слід віднести, в основному, до гносеології як науці про пізнання, логіці науки тощо, тобто до тих аспектів, які пов'язані з наукою як сформованою системою наукових знань. А вченим – представникам конкретних наук

потрібна методологія як знаряддя їхньої власної діяльності для проведення власних досліджень [5].

У дослідженнях В.Краєвського, О.Новікова, Е.Юдіна та ін. конкретно-наукова методологія розглядається як сукупність методів, прийомів дослідження і процедур, що застосовуються в тій чи іншій спеціальній науковій дисципліні. Враховуючи сфери професійної діяльності соціального працівника, основу конкретно-наукового рівня становлять методологія педагогіки та методологія соціальної педагогіки. Спираючись на підхід В.Краєвського методологію соціальної педагогіки можна розглядати як систему знань про підстави і структуру соціально-педагогічної теорії, про принципи підходу і способи одержання знань, що відображають соціально-педагогічну дійсність, а також систему діяльності з отримання таких знань і обґрунтування програм, логіки і методів, оцінки якості наукових соціально-педагогічних досліджень.

При цьому, думку Е.Юдіна, істотна відмінність у функціях, що виконує методологія, визначається насамперед тим, до якого типу належить методологія – нормативного або дескриптивного. У нормативному методологічному аналізі, переважають конструктивні завдання, пов'язані з розробкою позитивних рекомендацій і правил здійснення наукової діяльності. Дескриптивний же аналіз має справу з ретроспективним описом вже здійснених процесів наукового пізнання. Тобто, основним завданням дескриптивної методології можна вважати вивчення тенденцій і форм розвитку пізнання з боку його методів, категоріального і понятійного апарату, а також характерних для кожного конкретного етапу способів пояснення [8, С.63].

Ми поділяємо думку В.Краєвського, що наявність цих двох функцій визначає і поділ основ методології на дві групи – основи теоретичні та нормативні. До теоретичних основ відносяться:

- визначення методології;
- загальна характеристика методології науки, її рівнів: загальнофілософського, загальнонаукового, конкретно-наукового, рівня методів і техніки дослідження;

- методологія як система знань і система діяльності;
- джерела методологічного забезпечення дослідницької діяльності в галузі педагогіки;
- об'єкт і предмет методологічного аналізу в галузі педагогіки.

Нормативні основи охоплюють таке коло питань:

– місце наукового пізнання в педагогіці серед інших форм духовного освоєння світу, до яких відносяться – стихійно-емпіричне пізнання і художньо-образне відображення дійсності;

– визначення приналежності роботи в галузі педагогіки до науки: характер цілепокладання, виділення спеціального об'єкта дослідження, застосування спеціальних засобів пізнання, однозначність понять;

– типологія педагогічних досліджень;

– характеристики дослідження, за якими вчений може звіряти і оцінювати свою наукову роботу в галузі педагогіки: проблема, тема, актуальність, об'єкт дослідження, його предмет, мета, завдання, гіпотеза і положення, що виносяться на захист, новизна, значення для науки, значення для практики;

– логіка педагогічного дослідження;

– система педагогічних наукових дисциплін, зв'язок між ними [2].

На думку І.Липського, основними ознаками методологічного знання з соціальної педагогіки є:

– приналежність до вирішення специфічного протиріччя – між процесами пізнання і перетворення соціально-педагогічної практики, результатом якого виступає теоретико-методологічне знання. Соціально-педагогічної практика визначає протиріччя між предметом і методом пізнання конкретних проблем. Ця ознака обумовлює необхідність формування методологічних основ соціальної педагогіки;

– єдність і взаємозв'язок пізнання і практики, двох процесів – пізнавального і перетворювального, теоретичної і практичної діяльності. Соціальна педагогіка має власну теорію науково-дослідницької (пізнавальної) і науково-перетворювальної (практичної) діяльності. Ця ознака дозволяє

розглядати соціальну педагогіку як наукову дисципліну, галузь практичної діяльності і освітній комплекс [4].

Методологічні основи соціальної педагогіки дозволяють використовувати знання суміжних наук: загальної та соціальної філософії, педагогіки, соціології, загальної і соціальної психології, антропології, соціального права, соціального управління, соціальної інформатики, соціальної роботи, валеології, екології, медицини.

Спираючись на праці С.Архипової, А.Капської та І.Липського доцільно виділити наступні функції методології соціальної педагогіки та соціальної роботи як практики: адаптації, соціально-педагогічної реабілітації, мобілізації, компенсації, соціально-педагогічної профілактики, корекції, контролю.

Соціальна робота як наукова дисципліна відображає науково-пізнавальну діяльність людей і інститутів соціуму, держави і суспільства.

У цьому контексті доцільно виділити такі групи функцій:

1. Дослідження практичної діяльності (виявлення закономірностей розвитку соціуму, соціальних відносин в ньому; пошук протиріч і визначення тенденцій їх розв'язання в різних сферах соціального середовища і на різних рівнях їх аналізу; розробка принципів, змісту, способів, методів і форм діяльності соціального працівника; формування організаційних основ створення і функціонування соціальних інститутів, соціальних служб напрямків їх взаємодії; проведення аналізу та оцінки досвіду соціальної роботи, організацій та інститутів в зарубіжних країнах.

2. Розвиток самої теорії та методології соціальної роботи (формування методологічних, теоретико-методологічних і теоретичних основ науки; комплектування процесуальної, функціональної, науково-змістовної і науково-дисциплінарної структур соціальної роботи як галузі наукового знання; розробка технологічних і науково-методичних основ соціальної роботи, технологій і методів наукового дослідження соціально-педагогічної практики).

Методологія соціальної педагогіки та соціальної роботи як освітній комплекс відображають науково-освітню діяльність людей і інститутів

соціуму, держави і суспільства. Відповідно науково-освітніми функціями методології є:

- формування системи наукових знань соціального працівника;
- розвиток у працівника соціальної сфери необхідних загальних та предметних компетентностей;
- розвиток професійно-значущих якостей особистості фахівця;
- формування системи ціннісного ставлення до світу, власної професійної діяльності.

Результатом засвоєння та функціонального прояву методологічних знань усіх рівнів у соціального працівника вважаємо формування методологічної культури як важливого критерію його професіоналізму. Методологічну культуру ми розглядаємо як цілісне багаторівневе і багатокomпонентне утворення у структурі особистості соціального працівника, що містить знання фахової методології, володіння методами і методологією наукового пізнання, розумову діяльність в режимі методологічної рефлексії, розвинуті здібності критичного аналізу професійної діяльності, систему інтеріоризованих педагогічних та загальнолюдських цінностей, котрі визначають професійну свідомість.

Таким чином, вважаємо, що ґрунтовне вивчення та застосування у процесі професійної підготовки умов та технологій формування методологічних знань та методологічної культури у соціального працівника сприятиме забезпеченню якості його професійної діяльності, потребує подальшого дослідження на рівні теорії і практики.

Список джерел:

1. Капська А.Й. Соціальна робота: технологічний аспект. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 352 с.
2. Краевский В.В. Методология педагогики: Пособие для педагогов-исследователей. Чебоксары: Изд-во Чувашского, ун-та, 2001. 244 с.
3. Кульневич С.В. Личностная ориентация методологической культуры учителя. *Педагогика*. 1997. № 5. С.108-115.
4. Липский И.А. Социальная педагогика: Методологический анализ. Монография. Москва: ТЦ Сфера, 2004. 320 с.

5. Новиков А.М. Методология образования. Издание второе. Москва: Издательство «Эгвес», 2006. 488 с.
6. Новиков А.М. Методология учебной деятельности. Москва: Издательство «Эгвес», 2005. 176 с.
7. Український педагогічний словник за ред. С.У.Гончаренка. Київ: Либідь, 1997. 374 с.
8. Юдин Э.Г. Методология науки. Системность. Деятельность. Москва: Эдиториал УРСС, 1997. 444 с.